

Traian Chelariu și contextul istoric

Dana DOLGU

Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

Abstract: This study presents the author Traian Chelariu in the historical and geographical reality in which he lived and grew up. Therefore, starting from the issue of the Habsburg age with the Beech Land invaded by various ethnic groups, further to the problem of Bukovina failing to socially integrate in the Romanian Kingdom due to the air of superiority and indifference developed by the Centre on the expense of the Province, then to the image of Chernivtsi studded by Romanian cultural manifestations that had the purpose of effacing the still dominant foreign element, to the image of a literary scene closely linked to the political scene and proceeding with the post-war period that brought major changes, we get to the point where all these build up the diachronic portrait of Traian Chelariu.

Keywords: Inter-war period, communism, Bukovina, Traian Chelariu.

Următoarele pagini schițează un portret în diacronie al scriitorului bucovinean Traian Chelariu, portret care surprinde nuanțele „omului sub vremi”. Astfel, pentru a înțelege personalitatea acestui autor trebuie înțeles contextul în care a trăit, trebuie suspusă observației istoria, deoarece trecerile de la imperiul habsburgic, la politica interbelică deschisă, la regimul comunist au fost trăite ca experiență personală de către scriitor în spațiile Bucovinei, în afara frontierei românești și în București și au reprezentat factorii care l-au format pe acesta. Autorul a opt volume editate antum și cinci postume, student al Universității din Cernăuți, dar și bursier al universităților pariziene și italiene, redactor șef al revistei „Glasul Bucovinei”, colaborator consecvent al revistelor „Junimea literară” și „Universul literar”, asistent la catedrele de psihologie sau pedagogie (la Cernăuți, Iași și București), dar și lector la Institutul Pedagogic din Suceava din anul 1964 (după o perioadă de cădere profesională cauzată de regimul comunistă), Traian Chelariu este un exponent al omului încercat de istorie.

Bucovina habsburgică: mituri și demitizări

În anul 1775, Austria obține de la Imperiul Otoman semnătura prin care i se recunoștea stăpânirea asupra părții de nord-vest a Moldovei¹, teritoriu ce a devenit în anul 1849 provincie autonomă, cu stemă și drapel propriu (Împăratul austriac adăuga în titulatura sa și „duce al Bucovinei”)². Timp de 144 de ani Bucovina a rămas sub stăpânire habsburgică, fapt ce s-a resimțit și s-a concretizat în repercusiuni pozitive, dar și negative.

Majoritatea istoricilor prezintă consecințele pozitive care sunt cele de modernizare a administrației și justiției, de urbanizare rapidă, de promovare a mercantilismului, de dezvoltare a învățământului german și de sporire accelerată a potențialului demografic. Până aici, nimic ieșit din comun, dar din acest punct unii istorici preiau mitul despre teritoriul Bucovinei habsburgice prin valorificare ideii că spațiul acesta era unul de coabitare a diferitelor etnii într-o formă armonioasă, căci Bucovina avea pe atunci 12 grupuri etnice și 10 confesiuni. Astfel, prezența pe teritoriile românești a germanilor, ungarilor, slovacilor, evreilor, polonezilor, rutenilor, huțulilor, țiganilor, ucrainenilor, turcilor și a armenilor poate fi înțeleasă numai ca strategie de deznaționalizare, din cauză că administrarea locului se făcea în favoarea coloniștilor și imigranților³.

Cert este că, din toată grupurile multietnice, populația care a asaltat Bucovina în mod evident a fost cea a rutenilor. (De exemplu, în anul 1918, Bucovina prezenta următoarele statistici demografice: 39,56% români, 31,83% ruteni etc.⁴.) Coloniștii ruteni fugeau de pe moșiile boierești din Pocuția și Galiția, așezându-se mai întâi în regiunea dintre Prut și Nistru, ca mai apoi să pătrundă tot mai adânc până în valea Siretului și a Sucevei⁵. O asemenea colonie s-a stabilit în Dărmănești, unde s-a impus conducând spre o deznaționalizare a locului, îndepărtând limba și cultura română. Un caz concret este chiar familia Chelariu, familie de origine română, vorbitoare de limbă ruteană. Traian Chelariu însuși a vorbit până la 10 ani limba ruteană *din* Dărmănești, ca mai apoi să învețe limba română, limba natală. Acest fapt i-a provocat un complex al vorbitorului de limbă străină, mărturisind că de multe ori nu ajunge la forma expresivă la care visează⁶.

Având în vedere aceste evenimente, nu-mi rămâne decât să mă întreb ce a însemnat această mișcare de individualizare națională a bucovinenilor dinaintea de 1918 pentru Traian Chelariu? Ce impact a avut perioada habsburgică pentru scriitor luând în considerare că acesta a simțit autoritatea austriacă numai în perioada copilăriei, mai exact în primii 12 ani ai săi (Traian Chelariu se naște la Dărmănești în anul 1906)? Lansarea acestor întrebări îmi permite să privesc personalitatea autorului ca fiind una

¹ Mihai Iacobescu, *Istoria Românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 682.

² Ștefan Ștefănescu, *Bucovina, „Cheia Moldovei”, sub stăpânirea Austriei Habsburgice (1775-1918)* în „Analele Bucovinei”, XIX, 2 (39), București, 2012.

³ Mihai Iacobescu, *Bucovina între mitul habsburgic și realitatea istorică* în „Analele Bucovinei”, XII, 2(25), București, 2005, p. 289.

⁴ Alis Niculica, *Din istoria vieții culturale a Bucovinei: Teatrul și muzica*, Casa Editorială Florea Albastră, București, 2009, p. 25.

⁵ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 20.

⁶ Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, volumul I, Editura Ideea Europeană, București, 2007, p. 122.

caracterizată de o dorință de afirmare proprie în numele regiunii, fiind marcată de o copilărie multiethnică în care românismul trebuia evidențiat pentru a nu fi uniformizat.

Mai mult, fără nicio exagerare, pot afirma că perioada habsburgică își pune amprenta peste istoria mentalității bucovinene, inducând un spirit caracterizat de corectitudine nemțească, de caracterul practic evreiesc (evreii fiind cei care au dominat viața economică) și de dorința de individualizare specifică fiecărei etnii. Acest mod de a trăi se observă foarte bine în cadrul Universității din Cernăuți, care timp de 43 de ani a avut în cadrul ei profesori de toate naționalitățile, a determinat studenții și corpul didactic român să se afirme pentru a se deosebi de ceilalți și a impulsionat tinerii să conducă activități culturale. Peste opt ani de la Unire, tânărul Traian Chelariu intră în acest mediu universitar, fiind întâmpinat de același spirit de luptă pentru afirmare și aceeași dorință de a ieși din pasivitate, din indiferență. Dar mai presus de toate aceste explicații, stă însuși principiul unui „fond austriac” care permite, poate doar în virtutea unor stereotipii culturale, să-i privim personalitatea autorului dintr-un alt unghi, care vorbește despre o altă civilizație diferită de cea românească.

Bucovina interbelică: între politică și cultură

Luând în considerare imaginea Bucovinei reîntregite numai din punct de vedere teritorial și administrativ și nu din punct de vedere politic, social și cultural, nu rămâne decât să înțelegem că în Bucovina, culturalul este în relație cu politicul. Având în vedere că personalitățile din mediul politic precum Ion I. Nistor și Traian Brăileanu au susținut financiar, dar și moral, mișcările unor cercuri literare sau ale unor reviste, este de înțeles de ce „ucenicii” lor au devenit promotorii direcți sau indirecti ai partidului „mentorului”. Cele două direcții care străbat intelectualitatea bucovineană au în vedere activitățile Mișcării Legionare și cele ale Partidului Național Liberal, prima fiind promovată de sociologul Brăileanu, cea de-a doua fiind promovată de Iancu Nistor.

Traian Chelariu a fost cel care a optat prin actele sale pentru direcția dată de ministrul Ion I. Nistor. Astfel, rămânem cu întrebarea de ce autorul care și-a publicat primul volum de versuri la editura *Iconar*, menționând pe prima pagină a acestuia că selecția de poezii îi este dedicată liberalului – mentor al „Junimii literare”, a rămas fidel lui Iancu Nistor. Întrebarea își are rostul în demonstrațiile care vorbeau despre scriitorul ce avea o dorință acerbă de afirmare a propriei identități naționale, dorință care ar fi fost în consonanță directă cu Mișcarea Legionară, după cum a simțit și Mircea Streinul.

Această atitudine ar putea să însemne numai un rezultat al îndatorii ce o poartă Chelariu față de ministru, deoarece omul politic bucovinean l-a ajutat să plece cu bursă la Paris și Roma și i-a asigurat un salariu la întoarcerea de la studiile din străinătate, alegerea fiind făcută din motive de recunoștință și nu din motive de împărtășire a acelorași concepții politice? Sau ar putea să fie numai rezultatul unei trăsături de caracter specifice lui Traian Chelariu, aceea de a fi un om constant, previzibil, fără nicio tendință de exagerare? Răspunsurile creionează portretul moral al lui Traian Chelariu, portret care se deduce și din jurnalul⁷ său și care vorbește despre un sistem de valori clar.

⁷ Vezi Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, volumele I, II. Editura Ideea Europeană, București, 2007.

Așadar, se poate constata că scriitorul a rămas fidel lui Ion I. Nistor datorită faptului că nu era adeptul unui comportament exagerat specific celor din extrema dreaptă, liberalii fiind în conformitate cu personalitatea lui clasică, de un anumit conservatorism. Apoi, tot din paginile de confesiune aflăm că bucovineanul Chelariu a rămas redactor șef la revista „Glasul Bucovinei” mai mult dintr-un principiu literar și nu dintr-unul politic, care viza o „reîntoarcere a sincerității și seriozității literare în Bucovina”⁸, scop ce și l-a propus în momentul în care a observat o lipsă de autocritică la ceilalți colegi de breaslă. Astfel, opțiunea sa liberală a fost determinată de dorința de a schimba traiectoria literaturii bucovinene care începea să accepte orice cu neglijență, fără niciun sistem de selecție, dar și de firea sa clasică ce nu se plia pe exagerările comportamentale specifice legionarilor.

Scena literară bucovineană din interbelic.

Mișcarea literară din Bucovina interbelică este strâns legată de „complexul provinciei”⁹ manifestat și în rândul scriitorilor, dar este legată și de domeniul politicului, după cum am precizat în paginile anterioare. Pentru a înțelege această scenă literară străbătută de controverse și de acțiuni de afirmare la nivel național, am ales să o privesc atât din exterior, din public (prin ochii unor contemporani din capitală) și din interior, din culise (redată de articolele din anumite publicații bucovinene și de notițele de jurnal ale lui Traian Chelariu). Ipoteza de la care am plecat este cea afirmată de Traian Cantemir, criticul și istoricul literar din ținuturile Sucevei, care menționa în articolul *Literatura bucovineană* din revista „Bucovina literară” nr. 63/15 august 1943, că literatura din Țara Fagilor este „ignorată pentru izul provincial, suspectată că nu poartă un timbru special și acuzată, chipurile, pentru povara sentimentului național (având ca efect, prin exces distrugerea artei)”¹⁰.

Să fie adevărat? Să fie literatura bucovineană numai un exces de naționalism și de provincialism? Scena literară bucovineană este rar amintită în publicațiile din Capitală, iar dacă apare menționată aceasta este adesea prezentată de către vreun bucovinean mutat în București sau apare prezentată cu un ton de toleranță, ca fiind un început stângaci și modest. De exemplu, în data de 28 aprilie 1933, publicația din capitală „România literară” prezintă un articol semnat de Liviu Rebreanu, care salută noii scriitori și activitățile lor. Autorul articolului menționează că până la momentul de față Bucovina nu „prea se remarcase”, dar acum există „o armată întregă de viitori luceferi”¹¹.

O altă viziune este prezentă în ziarul „Universul” din data de 28 septembrie 1933, într-un articol semnat cu inițialele C.L. (Constantin Loghin, tot un bucovinean), care propune o privire mai detaliată și ușor ironică. Acesta mizează pe ideea că Țara Fagilor nu a avut în ultimul deceniu nicio scriitoricească și că după Unire nu se mai poate vorbi de literatură bucovineană, ci numai despre o literatură *din* Bucovina.

⁸ Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, volumul II, p. 420.

⁹ Vezi Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Ieonar”*. *Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Editura Timpul, Iași, 1999, p. 13.

¹⁰ Traian Cantemir, *Literatura bucovineană*, în „Bucovina literară”, nr. 63, 15 august 1943.

¹¹ Liviu Rebreanu, *Reviste provinciale* în „România literară”, nr. 4048, 28 aprilie 1933.

Redactorul dă și o explicație istorică a acestui fapt, explicând că pauza de zece ani înseamnă construirea unei noi generații pe băncile Universității românești de la Cernăuți, după o generație germană (care a monopolizat provincia până ce a crescut generația de după Unire, în spiritul românesc). Constantin Loghin mai amintește de numele profesorului Ion I. Nistor care a deschis porțile prea larg tuturor încercărilor scriitoricești ale tinerilor în paginile revistelor sale. De altfel, redactorul din Capitală menționează că generația actuală din Bucovina este una grăbită, care vrea să se afirme cu volume de dimensiuni mici, foarte reduse. Acesta încheie remarcând apariția unui fenomen literar care este așteptat să se afirme¹².

Prin urmare, mișcarea literară bucovineană a fost greu observată de contemporanii din capitală (contemporani care erau tot bucovineni, vezi cazul criticului Constantin Loghin) cu un gest de rezervă față de prezent, dar cu speranța unui viitor mai bun. Toate acestea sunt spuse în anul 1933, când literatura bucovineană avea deja editura *Iconar*, avea deja autori precum Iulian Vesper, Mircea Streinul și Traian Chelariu care publicau în ziarile locale, dar și autori precum George Drumur, N. Tcaciuc – Albu, Teofil Lianu, E. Ar. Zaharia, Vasile I. Posteuca, Gheorghe Antonovici. Viziunea aceasta tolerantă prezentă în publicațiile din Centru întărește ideea că „drumul spre consacrare trece numai prin Capitală”, că Bucureștiul pentru bucovineni „părea să fie expresia străinismului”¹³.

Imaginea scenei literare din Bucovina construită de o viziune din interior, adică de articolele unor publicații interbelice locale și de notițele de jurnal ale lui Traian Chelariu cunoaște anumite controverse și polemici. În decursul anilor de străinătate, Traian Chelariu prezintă scena literară din Cernăuți ca fiind strâns legată de numele revistei „Junimea literară”, cea care publica tinerele talente și autorii deja consacrați la nivel local. În anul 1932, autorul era încă în relații de prietenie cu Mircea Streinul menținându-și același spirit critic blamat mai târziu: „Primesc de la Mircea Streinul un teanc de ziare literare și mixte. E între ele și acest «Răboj» (anul I, nr. 4, iunie 1932), copilărește pretențios. Am fost și eu (mai prost în fapte deși mai bun în intenții) și nu-i compătinesc pe «redactorii» și «directorii» de fițiuci literare efemere și de formatul unei anumite hârtii”¹⁴.

În anul 1933, lucrurile par să se schimbe, relațiile amicale dintre scriitori încep să se deterioreze din cauza unor critici, afirmații și idei. Neînțelegerile au luat avânt de la un număr aniversar al „Junimii literare” (Nr. 7-12, 1932) care a lăsat loc tinerei generații să se afirme fără nicio selecție. Traian Chelariu și Barbu Slușanschi, fiind împreună la studii în Paris, hotărăsc să scrie un articol despre faptul că „Junimea literară” a devenit mult prea plină de scrieri nevalorose ale unor anonimi, deprecind munca unor colaboratori mai vechi și cu mai multă experiență¹⁵. Primul răspuns la acest atac a fost dat de către Mircea Streinul printr-o scrisoare (16 februarie 1933, Cernăuți) destinată lui Traian Chelariu și redactată pe un ton de profundă dezamăgire, această atitudine este

¹² Constantin Loghin, *Tânără literatură bucovineană*, în „Universul”, nr. 265, 28 septembrie 1933.

¹³ Mircea A. Diaconu, *Op. cit.*, p. 21.

¹⁴ Traian Chelariu, *Op. cit.*, vol I, p. 208.

¹⁵ Traian Chelariu, *Pentru o orientare* în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul XVI, 16 februarie 1933, p. 3.

dată de faptul că studentul de la Paris nu a recurs la un mod mai intim, direct și sincer de a-și exprima opiniile, ci a recurs la un gest de umilire publică¹⁶.

Apoi se continuă cu o serie de articole, scrisori de lămuriri, de indignări, care propun un anumit punct de vedere. Traian Chelariu consemnează cu precizie în jurnalul său fiecare polemică și mai mult de atât, copiază conținutul articolelor sau al scrisorilor (acesta primește epistole de la E. Ar. Zaharia, Neculai Roșca). O altă dispută de amploare a luat naștere de la o conferință susținută de Dragoș Vitencu, în ianuarie 1935, în care acesta îi menționează pe Mircea Streinul, Iulian Vesper, Traian Chelariu, E. Ar. Zaharia ca fiind *asasinii poeziei*, deoarece scriu texte care nu sunt demne de încadrarea în genul liric. Cel care ia atitudine împotriva celor spuse este Iulian Vesper în articolul *Ciocoism liric și asasinii de talent. Pe marginea unei conferințe*, din 2 februarie 1935. El ironizează afirmațiile lui Vitencu, spunând că acesta a făcut „o conferință bâlbăită în aplauzele unor inconștienți”¹⁷.

Răspunsul conferențiarului este apare în numărul din 5 februarie 1935 la pagina a doua, din „Glasul Bucovinei”, în care același Dragoș Vitencu (poet și prozator) pledează pentru o poezie mai clară și pentru o atitudine anti-modernă susținând că a observat că „marii vinovați ai compromiterii poeziei în zilele noastre sunt obscurantismul (sub toate aspectele lui) și reclamagismul”. Apoi acesta menționează că „și-a exprimat durerea” că poeții pe care-i socotea de o mare valoare „se lasă târâți de curentul modei, cheltuindu-și puterea de creație în realizări ce se înglobează așa de impropriu numitei «poezii moderniste».”¹⁸

Polemica ia amploare cu o altă intervenție și spre cu totul altă orientare, ajungându-se la teoretizarea modernismului. Problema este pusă de I. Constantinescu-Delabaia în numărul 4497, miercuri 13 februarie 1935. Acesta dorește să sublinieze diferențele dintre poezia modernă și poezia modernistă, deoarece Dragoș Vitencu nu pare a ști care este diferența¹⁹. În final, Traian Chelariu ține o conferință în sala festivă a Societății pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina, despre *Lirica de totdeauna și poezia modernă*. Acesta precizează încă din titlul conferinței că lirica este și trebuie să fie una și aceeași indiferent de timp, dar liricii din Bucovina fac o enormă greșală, cea de a „rezida în obscurantism”, greșală identificată la nivelul exprimării, deoarece simțirea nu poate fi contestată.²⁰

În final, polemicile acestora nu fac altceva decât să evidențieze o mișcare literară continuă, preocupată atât de scrierea de texte, cât și de teoretizarea conceptelor. Aceste polemici care pledează pentru diferite curente literare reprezintă o reflexie, la scară mai mică, a literaturii române din perioada interbelică, literatură ce era străbătută

¹⁶ Mircea Streinul *apud* Traian Chelariu, *Op. cit.*, vol. I, p. 256.

¹⁷ Iulian Vesper, *Ciocoism liric și asasinii de talent. Pe marginea unei conferințe* în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, sâmbătă, 2 februarie 1935, an XVIII, no 4432, p. 2.

¹⁸ Dragoș Vitencu, *Dispute noi – asasinii poeziei* în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, marți, 5 februarie 1935, an XVIII, no 4434, p. 2.

¹⁹ I. Constantinescu-Delabaia, *Tot despre modernism* în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, joi, 14 februarie 1935, no 4498, p. 2.

²⁰ Valerian Doboș Boca, *Unde ne sunt visătorii?! Reflexii cu ocazia conferinței d-lui Tr. Chelariu*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, marți, 7 martie 1935, an XVIII, no. 4534, p. 2.

concomitent de tradiționalism, modernism și avangardism. Astfel, această indecizie cu privire la direcția de urmat nu poate fi privită ca pe o stângăcie, sau ca pe un semn al începuturilor, ci numai ca pe o „normalitate a timpului literar”. Așadar, ne rămâne numai de identificat din tot ce am expus până acum dacă literatura bucovineană din perioada interbelică suferă de un provincialism și de un naționalism exagerat. Nu pot contesta faptul că scriitorii din Țara Fagilor încă mai promovează elementul românesc din cauza elementului alogen care există, cum de altfel nu pot contesta nici prezența unei diferențe dintre scrierile din Provincie față de scrierile de Centru.

Dar toate acestea sunt justificate de contextul istoric și geografic, care demonstrează prezența unei „formule sufletești” specifice „ființelor codrene”, care vorbește despre un românism întors spre valoare, sau un provincialism ce aduce o sensibilitate neuzată, diferită. Despre literatura timpurilor sale, Traian Chelariu afirma în „Glasul Bucovinei”, 9 decembrie 1934. „Ceea ce ne lipsește din Bucovina este un cult literar sincer, uman și învâluit în toate distanțele misterului care dă conținut faptelor noastre și nume conținutului lor”²¹. Autorul continuă prin identificarea naturii acestui cult, care nu se suprapune cu imaginea unei „bisericiuțe literare”, sau „cafenele”, sau editură, societate literară, ci este echivalentul unui plan spiritual în cadrul căruia ar trebui să postuleze atât valorile vechi, cât și „orice pretinsă valoare nouă”.

Poziția lui Traian Chelariu în scena literară din Bucovina interbelică este surprinsă de relațiile pe care acesta le avea cu scriitorii din aceeași generație. Din epistolele reproduse în jurnalul său, articolele despre el semnate de colegii de generație și mărturiile altor scriitori se deduce că Traian Chelariu era un nume printre scriitorii bucovineni. Majoritatea îl privește ca fiind un omul care a avut șansa să cerceteze bibliotecile pariziene și cele italiene, un „intelectual foarte instruit și foarte cult”²². De altfel, Chelariu și-a câștigat acest statut și datorită faptului că a fost redactor la „Glasul Bucovinei” din anul 1934 până în anul 1940. Acesta preia periodicul cu ardoarea de a produce câteva schimbări necesare în paginile publicației, modificări care se pot observa la nivelul articolelor de literatură ce devin mult mai puține, trecând printr-un filtru mai drastic. Dorința bucovineanului a fost aceea de a nu mai publica orice creație literară, orice scriere de caracter filologic, ci de a selecta textele în funcție de conținut.

Cu toate acestea, colegii de generație au tendința de a-l privi cu invidie, din cauza simpatiei pe care i-o purtau Ion I. Nistor și chiar Traian Brăileanu. Dacă Ion I. Nistor a demonstrat că îl preferă pe Traian Chelariu prin faptele sale (propunerile burselor în străinătate, a posturilor de redactor la revista „Glasul Bucovinei” și asistent în cadrul universității), Traian Brăileanu și-a demonstrat afinitatea pentru el prin dorința de a-l avea ca ginere pentru fata sa, Veronica.²³ Așadar, Traian Chelariu era privit cu simpatie de către personalitățile timpului, chiar și de însuși Nicolae Iorga care i-a spus

²¹ Traian Chelariu, *Pagina literară*, în „Glasul Bucovinei”, anul XVII, 9 decembrie 1934, p. 4.

²² Valerian Doboș Boca, *Op. cit.*

²³ Despre relația lui Traian Chelariu și fiica lui Traian Brăileanu, vezi Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, vol. II, p. 481 sau Alexandru Ovidiu Vintilă, *Traian Brăileanu. Întruchipările rațiunii. Fapte, idei, teritorii ale realității din interbelicul bucovinean*, Editura Paideia, București, 2012, p. 112.

că pare „a fi citit mult, foarte mult” și care l-a felicitat pentru cugetările sale de „om matur și profund”²⁴.

Datorită acestui atu, tânărul și-a câștigat un prestigiu de reprezentant al unei elite scriitoricești, care avea dreptul de a emite opinii critice la adresa altora, opinii care se dovedesc a fi obiective, nepărtinitoare. De exemplu, la apariția primului număr din „Iconar”, Chelariu nu ezită să consemneze în mod pozitiv în „Junimea literară” articolele citite în revista lui Mircea Streinul, chiar dacă cele două publicații sunt reprezentante a două direcții politice diferite. Prin urmare, tânărul din Dărmănești și-a câștigat un statut printre scriitorii generației bucovinene interbelice datorită eleganței, corectitudinii și cunoștințelor avute.

Funestul an 1940 și postbelicul românesc

Traseul lui Traian Chelariu nu se oprește în perioada interbelicului cernăuțean, ci continuă într-un mod dramatic, fidel întâmplărilor istorice care au cutremurat postbelicul românesc. Schimbarea pe care o simte scriitorul traduce evenimentele istorice pe care le-au simțit cei din Nordul Bucovinei, când în urma pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 puterile germane și rusești și-au împărțit sferele de interes pe teritoriul Europei²⁵. La o săptămână după acest pact, în 1 septembrie 1939 izbucnea cel de-al Doilea Război Mondial prin ocuparea Poloniei. În țară, situația se simțea la fel de tensionată deoarece a fost asasinat ministrul Armand Călinescu, apoi a urmat o „replică regală” prin uciderea a 200 de legionari, iar cetățenii din Nordul Bucovinei și din Basarabia aflând de manevrele sovietice fugeau din locurile de baștină spre teritoriul fostului Regat Român²⁶.

Cu toate încercările de a evita rezultatul sumbru, în iunie 1940, România a pierdut Basarabia, Nordul Bucovinei, iar în 30 august a pierdut și Nord-Estul Transilvaniei, act care l-a determinat pe Carol al II-lea să își abandoneze tronul, încredințând puterea generalului Ion Antonescu²⁷. „La orele 14.00, 28 iunie 1940, începe calvarul roșu, care avea să aducă românilor basarabeni și nord-bucovineni cele mai îngrozitoare chinuri, necunoscute până atunci de ei: detrunchiera teritoriilor «eliberate», teroarea, deportările, foamea, migrația impusă prin forță, prigoana spirituală și culturală etc.”²⁸. (Trebuie să menționez că gestul de ocupare făcut de către Uniunea Sovietică a fost argumentat fals prin faptul că spațiul bucovinean era populat majoritar de către ucraineni, populație care își dorea să iasă de sub dominație românească.)

Având în vedere că zvonurile cedării Bucovinei de Nord au luat amploare încă din august 1939, orașul Cernăuți a fost până în iunie 1940 într-o adevărată dezordine cauzată de reacțiile oamenilor la noile informații apărute. Unii români își lăsau totul pentru a fugi la rudele din altă parte a țării, alții rămâneau pe teritoriul bucovinean cu speranța că zvonurile nu se vor împlini, iar ucrainenii și evreii așteptau trupele sovietice

²⁴ Nicolae Iorga *apud* Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, volumul I, p. 237.

²⁵ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei*, Editura Oscar Print, București, 1999, p. 126.

²⁶ Ioan Scurtu, *Istoria civilizației române, perioada interbelică*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010, p. 310.

²⁷ *Ibidem*, p. 311.

²⁸ Dumitru Covalciuc (coordonator), □ *ara Fagilor. Almanah cultural literar*, Cernăuți, 1992, p. 14.

ca pe o eliberare. Membrii scenei literare românești bucovinene au luat calea refugiului spre binele lor și al familiilor. Bucureștiul i-a găzduit pe Mircea Streinul care se reîntoarce în Capitală la un post de cenzor la Ministerul Propagandei, pe George Drumur care publică la Editura Bucovina cel de-al doilea volum al său *Suflete în azur*, dar și pe Traian Chelariu cu soția sa, Stella, care este repartizat la Universitatea din București la Catedra de Psihologie²⁹.

Este de prisos să ne întrebăm ce a însemnat pentru o generație de intelectuali incriminată de „naționalism exagerat”, care a trăit pentru „românizarea” provinciei Bucovina, momentul de părăsire a regiunii într-un mod forțat de împrejurări. Nu putem învinui tinerii scriitori de lașitate sau de frică pentru exodul lor, spunând că au luptat atâta timp pentru un ideal pe care l-au abandonat, ci putem să îi considerăm niște victime ale violenței care folosește arme ce nu se potrivesc intelectualității. Or, aceste teritorii care au revenit în componența României, dar numai până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, au lăsat cernăuțenii intelectuali în Capitală, cu specificul lor de bucovineni.

Din anul 1945, soarta României se schimbă dramatic odată cu trecerea de la o formă de guvernământ monarhică, la un regim totalitar comunist. Istoria dintre anii 1947-1989 cuprinde abdicarea obligată a regelui Mihai I (1947), regimurile staliniste ale lui Petru Groza, Gheorghe Gheorghiu-Dej și regimul comunist al lui Nicolae Ceaușescu (1965-1989) cu trăsăturile specifice fiecărei perioade. Nu voi detalia aceste momente îndeajuns de cunoscute și de dezbătute, ci voi trasa în linii mari dominantele perioadei, accentuând situația intelectualilor cu scopul de a răspunde la întrebarea-ipoză de la care am pornit această lucrare.

De la distrugerea proprietății private, industrializarea forțată, crearea Securității ca instituție de bază a sistemului represiv, la cultul personalității și formarea „omului nou” în spiritul comunist, toate acestea au însemnat un control vizibil manifestat asupra cetățenilor. Mai mult, „în domeniul vieții intelectuale scopul partidului comunist a fost acela de a anihila orice formă de creativitate autentică: literatura, arta și filosofia trebuiau să se subordoneze ideologic sferei politice”³⁰.

Anihilarea creativității, a inspirației occidentale, a spiritului reformator sau novator a fost făcută printr-un sistem de cenzură și de monopolizare a intelectualității în diferite organizații. Această continuă cenzură s-a produs la nivelul „uniunilor de creație”, precum Uniunea Scriitorilor (condusă la început de Traian Șelmaru, Mihai Novicov, Nicolae Moraru și Mihai Beniuc), Uniunea Compozitorilor și Uniunea Artiștilor Plastici.³¹ Însă, pe lângă constrângerile de a fi membru de partid și mai apoi de uniune, scriitorii trebuiau să treacă testul cenzurii, care a rămas emblematic pentru perioada comunistă. Instituția oficială a Direcției Presei și Tipăriturilor funcționa după anumite reguli de selecție și departajare, peste care trebuiau să treacă atât scriitorii, cât și textele lor.

Cum au suportat intelectualii bucovineni veniți dintr-o fostă provincie austriacă și cosmopolită, obișnuiți să își exprime opiniile politice și ideile revoluționare,

²⁹ Eugen Simion (coordonator), *Dicționarul General al Literaturii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, volumele I-VI.

³⁰ Vladimir Tismăneanu (coord.), *Raport Final*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 73.

³¹ *Ibidem*, p. 73.

aceste interdicții manifestate pe mai multe paliere? Cum l-a influențat pe Traian Chelariu noul context politic care impunea un anumit fel de a fi? Printr-un exercițiu de empatie putem sesiza că durerea pierderii Bucovinei interbelice a fost dublată de noile agresiuni care nu au făcut decât să amplifice sentimentul unui dor de libertate și de provincie. Destinele bucovinenilor se conturează în spațiul comunist în linii grave. Mircea Streinul moare în mod obscur în anul 1947, Teofil Lianu se stabilește ca muzeograf la Rădăuți după ce este închis pe motive politice, Iulian Vesper rămâne redactor la Agerpress și colaborator la revistele literare ale timpului și George Drumur activează ca profesor în Timișoara³².

Traian Chelariu a devenit o victimă a sistemului care l-a exclus din câmpul muncii intelectuale. Traseul profesional al autorului, deja căsătorit, tată a doi copii (Maria și Șerban) surprinde un regres indus de noul regim. De la postul de asistent la Universitatea București, Catedra de Psihologie (1944-1949) și „redactor responsabil” la revista „Universul literar”, acesta este transferat în învățământul secundar (1949-1952) și apoi scos din sistemul de educație. Din acest moment el nu reușește să își găsească un loc de muncă timp de un an și patru luni, apoi a lucrat ca referent tehnic, desenator tehnic, proiectant de gradul doi (la Institutul de Construcții și Planificare) Urbanistică, sau traducător temporar (la Întreprindere de Proiectări Navale), ca toată această disperată căutare de servicii să se încheie la Întreprinderea Ecarisaj București unde a funcționat ca deratizator (până în 1957)³³.

Această cădere profesională este explicată în paginile jurnalului *Strada Lebedei nr. 8*³⁴ ca fiind un act de „pedepsire” a autorului pentru articolele de cronică literară din rubrica *Note germane* ale revistei „Universul literar”, citite ca niște texte de propagandă fascistă, pentru apropierea de grupul legionar³⁵, sau apartenența la Partidul Național Liberal. Mai mult decât atât, putem înțelege represiunea ca pe o lecție dată de partid unui intelectual care trebuia educat, potolit într-un mod precaut, care să asigure faptul că bucovineanul nu va intenta niciun act împotriva noilor reguli.

Pe lângă aceste schimbări sociale, noul context istoric l-a adus la tăcere pe bucovinean și în domeniul literar. Traian Chelariu, tânărul avântat în lupta pentru un ideal național, în mișcări de culturalizare prin publicații și în dinamismul scenei literare prin scrieri și conferințe pe teme în actualitate a avut interdicția de a mai publica din cauză că nu era acceptat ca membru al Uniunii Scriitorilor. Astfel, el s-a „hrănit” numai din scrierile de jurnal, din crearea unor opere fără gând de publicare, din redactarea de texte pentru alți autori, din lectură diversificată și discuții. În paginile jurnalului său *Strada Lebedei nr. 8* nu observăm semne de revoltă disperată, de pierdere a oricărei speranțe, de o decădere în mizeria la care îl supunea regimul (el ajungând să nu mai aibă bani nici de pâine sau de haine) ca un semn de răzvrătire împotriva destinului.

³² Academia Română, *Op. cit.*

³³ Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, volumul II, p. 507

³⁴ Traian Chelariu, *Strada Lebedei nr. 8*, Editura Paideia, București, 2002.

³⁵ Despre articolele din „Universul literar” și „apartenența” la grupul legionar vezi *Memoriul* redactat de Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, volumul II, p. 505-506.

Traian Chelariu se comportă în continuare cu eleganța unui intelectual, asumându-și situația, dar fără resemnare, fără plafonarea în mediul precar. De exemplu, însemnarea din 30 aprilie 1957 arată paradoxul vieții autorului, om care reușește să combine munca umilă la care este cu munca intelectuală. „7^h – 15^h teren: deratizări și dezinsectări. După-masă triat material liric și scris prima scenă din piesa despre Ovidiu. Deocamdată am început să o redactez în versuri cu rimă: distihuri octosilabice.”³⁶ Această împletire antagonică de munci demonstrează faptul că bucovineanul nu a scris numai pentru aclamarea sa de către public ca un gest de mândrie și de orgoliu. Pentru el scrisul stătea în firescul său, actul de creare de texte reprezenta un mod de a trăi. Cu toate acestea, Chelariu afirmă cu melancolie că menirea de scriitor se împlinște numai în răspunsul din sufețele cititorilor, răspunsuri care conferă valoare operelor.

Acceptarea destinului, căutarea de subterfugii literare pentru a ieși din capcana întinsă de mentalitatea noii ideologii, voința de a nu se plafona și puterea de a se ridica, toate acestea îl ajută pe bucovinean să reușească spre sfârșitul vieții sale să ajungă din punctul din care l-a luat perioada postbelică, reluându-și munca de cadru didactic la Institutul Pedagogic din Suceava (1964 – 1966).

Concluzii

Viața bucovineanului privită retrospectiv și în linii mari surprinde momente de progres literar și existențial și momente de regres social. Tabloul general evidențiază discrepanța dintre cele două „epoci” ale vieții lui Chelariu, de la bursierul din Paris și Roma, la tovarășul din București angajat al firmei Ecarisaj, deratizare și dezinsecție. Acestea și toate celelalte experiențe vorbesc despre complexitatea autorului, despre faptul că biografia scriitorului reprezintă un paradox viu. Putem spune că fiecare perioadă istorică dominată de un anumit eveniment vorbește despre personalitatea autorului.

Perioada habsburgică a Bucovinei explică firea corectă și organizată a lui Traian Chelariu, dar și capacitatea acestuia de a cunoaște culturile europene într-un mod aparte datorat coabitării cu acestea în spațiul românesc. Perioada interbelică reprezintă mediul de formare a scriitorului care surprinde o clasă intelectuală activă și implicată. În acest interval de timp Chelariu se definește ca o persoană cultă, rafinată, fără exagerări, cu puterea de a se afirma în rândul tinerilor datorită cunoștințelor sale vaste. Momentul anului 1940 reprezintă despărțirea de idealul pentru care a luptat și conformarea cu destinul, conformare despre care „vorbește” și perioada postbelică. După cel de-al Doilea Război Mondial, Traian Chelariu se definește ca o victimă a sistemului ce nu se lasă învinsă de noile reguli. El demonstrează că omul își poate accepta destinul fără compromisuri, schimbări radicale de personalitate și revolte. Bucovineanul confirmă că scrisul reprezintă firescul său, că trăsăturile clasicului îi domină caracterul, că are luciditatea de a vedea realitatea fără idealizare, dar și voința de a lupta pentru îmbunătățirea condiției sale.

³⁶ Traian Chelariu, *Strada Lebedei nr. 8*, p. 103.

BIBLIOGRAFIE

- Chelariu, Traian, *Zilele și umbra mea*, volumele I, II, Editura Ideea Europeană, București, 2007.
- Ciachir, Nicolae, *Din istoria Bucovinei*, Editura Oscar Print, București, 1999.
- Covalciuc, Dumitru (coordonator), *Țara Fagilor. Almanah cultural literar*, Cernăuți, 1992.
- Diaconu, Mircea A., *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Editura Timpul, Iași, 1999.
- Iacobescu, Mihai, *Bucovina între mitul habsburgic și realitatea istorică* în „Analele Bucovinei”, XIX, 2(39), București, 2012.
- Iacobescu, Mihai, *Din Istoria Bucovinei*, volumul I, Editura Academiei Române, București, 1991.
- Iacobescu, Mihai, *Istoria Românilor*, volumul VI, Editura Enciclopedică, București, 2002.
- Niculica, Alis, *Din istoria vieții culturale a Bucovina: Teatrul și muzica*, Casa Editorială Florea Albastră, București, 2009.
- Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991.
- Scurtu, Ioan, *Istoria civilizației române, perioada interbelică*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010.
- Simion, Eugen (coordonator), *Dicționarul General al Literaturii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, volumele I-VI.
- Tismăneanu, Vladimir (coordonator.), *Raport Final*, Editura Humanitas, București, 2007.

Periodice

- Cantemir, Traian, *Literatura bucovineană*, în „Bucovina literară”, nr. 63, 15 august 1943.
- Chelariu, Traian, *Pagina literară*, în „Glasul Bucovinei”, anul XVII, 9 decembrie 1934.
- Chelariu, Traian, *Pentru o orientare*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul XVI, 16 februarie 1933.
- Delabaia, I. Constantinescu, *Tot despre modernism*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, joi, 14 februarie 1935, no 4498.
- Doboș Boca, Valerian, *Unde ne sunt visătorii?! Reflexii cu ocazia conferinței d-lui Tr. Chelariu*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, marți, 7 martie 1935, an XVIII, no. 4534.
- Loghin, Constantin, *Tânărul literatură bucovineană*, în „Universul”, nr. 265, 28 septembrie 1933.
- Rebreanu, Liviu, *Reviste provinciale*, în „România literară”, nr. 4048, 28 aprilie 1933.
- Vesper, Iulian, *Ciocoism liric și asasinii de talent. Pe marginea unei conferințe*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, sâmbătă, 2 februarie 1935, an XVIII, no 4432.
- Vitencu, Dragoș, *Dispute noi – asasinii poeziei*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, marți, 5 februarie 1935, an XVIII, no 4434.

ACKNOWLEDGEMENT

This paper has been financially supported within the project entitled “SOCERT. Knowledge society, dynamism through research”, contract number POSDRU/159/1.5/S/132406. This project is co-financed by European Social Fund through Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013. Investing in people!”